

Kreativa traditioner

Kerstin Sundberg

Att studera förändringar och innovationer är intressant och många gånger välbehövligt konkret. Ofta möter forskaren påståenden som, ”den första skördetröskan i Sverige fanns på Axelvold”, eller ”på Skabersjö var man först med en skogsbruksplan”, eller ”Rutger Macklean igångsatte med sina jordbruksexperiment på Svaneholm den agrara revolutionen”, och det inte bara i Skåne utan också i hela Sverige. Som en pendang till denna tävlan i att vara först, eller att ha kommit med något nytt, möter oss också ofta dess motsats. Vi stöter på påståenden som: det här är uråldrig odlingsbygd; här finns den äldsta medeltida borgen; ”Sången om Rig” är den äldsta kulturhistoriska skildringen vi äger från Norden osv. Intresset för både det nya innovativa och det gamla, det genom tiderna kontinuerligt bestående, tycks vara vitalt såväl för gemene man som för forskare. Vi sätter värde både på våra erfarenheter och vår kreativitet.

Men vad innebär det att vara en nydanare respektive en bevarare? Är nydanaren modern och bevararen traditionell, eller är det tvärtom, eller är flera kombinationer möjliga? Hur ser de övergripande förändringsprocesserna ut? Diskussionen kan föras på olika nivåer. Det kan handla om modernitet och traditionalitet i stort, som ett sätt att karaktärisera generella förändringar i samhällsutvecklingen. Vi talar numera ofta om en mer eller mindre abstrakt ”modernitet” med stort M eller tradition med stort T. Resonemanget kan också föras med utgångspunkt från loka-

la och individuella, moderna och/eller traditionella, konkreta sätt att agera. De har relevans att tala om de många moderniteterna och traditionerna med litet *m* respektive *t*. Vad gör en modern eller traditionell människa i det vardagliga livet? En fråga som särskilt bör uppmärksammas är: *Hur yttrar sig det moderna respektive traditionella i olika sociala sammanhang?* Serförändringarna annorlunda ut i en socken dominerad av självägande bönder jämfört med de som äger rum i en annan social kontext, t.ex. inom ramen för ett storgods? Hur förhåller sig de många små förändringarna till vår uppfattning om en större ofta generaliserad samhällsomvandling?

Om vi ser på de övergripande generaliserande teorierna om samhällets förändring, från förmodernt till modernt samhälle, kan vi konstatera att de klassiska moderniserings-teorierna sedan länge varit ifrågasatta. De evolutionära föreställningar om det moderna samhället som ett kvalitativt bättre samhälle har debatterats. Inte minst kom sociologen Zygmunt Bauman, genom sin bok *Auschwitz och det moderna samhället*, att på allvar sätta hela den västerländska ”Modernitetens” sanna väsen ifråga. Bauman menade att det var det moderna rationella samhället kombinerat med maktstrukturer, där personligt ansvar och etiska överväganden inte längre var relevanta, som hade möjliggjort ”Holocaust”.¹ Det har förts en intensiv diskussion också om det upplysta projektet och forskare har trots

allt påtalat att det var en kvalitativ skillnad mellan det gamla samhället och det upplysta framväxande medborgerliga samhället (Jarrić 1992, Liedman 1997). En positiv förändring kan ändå fastslås och beskrivas i termer av demokrati och medborgarskap, framväxt av professionella legitima offentliga samhällsinstitutioner, liberalisering av moral, ökad rättssäkerhet, större öppenhet och fri konkurrens osv.

Moderniseringsteorierna ifrågasatta

Britt Liljewall diskuterar i en artikel i RIG nr 3, 2000, den stora omvandling som agrarsamhället genomgick under 1800-talets lopp och belyser förändringarna genom att ge exempel på hur skiftesreformerna genomfördes och hur nygamla kulturella mönster, t.ex. i namngivning, slog igenom. Undersökningen om skiftet avser Herrstad by, och namngivningsmönstren har studerats i Upphärad socken. Den huvudtes som Liljewall driver är att kontinuitet och tradition är viktiga element i förändringsprocesserna. Moderniseringen har inte ägt rum i motsatsförhållande till traditioner, snarare tvärtom. *Tradition som moderniserande kraft. Alternativa mönster för historisk förändring* heter följaktligen hennes inlägg (Liljewall 2000, s. 129–149). Till en kritisk granskning tar Liljewall upp några av de i moderniseringsteoretiska sammanhang vanliga begreppen feodalism/kapitalism; kollektivism/individualism; organiskt/mekaniskt relaterat till begreppspar *Gemeinschaft/Gesellschaft*. Hon kan konstatera att de dikotomiska begreppen som verktyg för en mer sofistikerad analys blir alldeles för förenklande. De kan inte fånga den mångfald och komplexitet som de lokala verkligheterna omvittnar. Det har inte handlat om antingen/eller utan snarare hela tiden om både/och. Människor var mångsidiga och hade tillgång till flera perspektiv samtidigt, de var både traditionalister och modernister (Liljewall 2000, s. 133). Därmed problematiseras både

alltför förenklade synsätt, och innehållet i den omvandling som ägde rum i 1800-talets agrara Sverige. Till hennes diskussion om de mer generella moderniseringsteorierna är det på sin plats att också reflektera över analysnivåernas betydelse. Vi är alla medvetna om att teorier på en ”högre” generaliseringsnivå inte alltid går att föra ”ner” på lägre nivåer utan att empiriska problem uppstår; mångfald och motsatta tendenser gör sig gällande. Någonstans finns det naturligtvis en smärtgräns som ej bör överskridas. När den teoretiska generaliseringen, ofta byggd på förenklingar i flera led, inte längre har ett grundläggande stöd i förhållande till den iakttagbara verkligheten, då ska teorier och begrepp omprövas. För en empiriker är det ju när allt kommer omkring inte kartan som gäller utan terrängen. Liljewall visar med sina empiriska exempel att förändringarna är komplexa och pläderar för historisk mångfald, dock utan att vilja ersätta moderniseringsteorier och dikotomiskt tänkande. Dessa grundläggande analysmodeller ska snarare kompletteras! Här uppstår dock problem. Hur ska det ske och varför ska det ske? En fråga som också inställer sig är var smärtgränsen egentligen går mellan all den komplexitet och mångfald vi kan iaktta empiriskt, och vårt behov av att generalisera, förenkla och se utvecklingen i stort. Bör man inte i konsekvensens namn ifrågasätta några av våra dikotomiska husgudar: feodalism/kapitalism, kollektivism/individualism, organiskt/mekaniskt osv.? Om vi stannar vid en komplettering blir väl det dikotomiska tänkandet ändå kvar som en slags tvångströja, omöjlig att ta sig ur? Försök att åtminstone luckra upp dikotomierna görs och diskuteras faktiskt på flera håll. Låt mig nämna några exempel. För att rita om kartan så att den stämmer bättre med terrängen har en intressant omprövning av Tönnies begreppspar *Gemeinschaft/Gesellschaft* diskuterats av Heide Wunder.

Det i forskningen väl etablerade begreppet

Gemeinschaft som relateras till det äldre samhället, det så kallade tidigmoderna samhället, har kommit att uppfattas som alltför harmoniserande. Med *Gemeinschaft* har det organiska och det konfliktlösa i det gamla agrarsamhället överbetonats menar Wunder. Ett nytt begrepp "*Gesellung*", hämtat från *sich gesellen*, att sluta sig samman eller komma samman, har lanserats av Wunder. Hon menar att det bättre skulle svara mot innehållet i de faktiskt existerande sociala lokala mönstren i olika släkt- och familjegemenskaper, grannskap, klientrelationer, skrån och gillen. Dessa var långt ifrån konfliktfria. Det nya begreppet skulle också kunna ta i beaktande att skillnaden mellan privat och offentligt inte var dikotomiskt tudelad utan sammanvävd under denna period. Hon menar alltså att förståelsen av de lokala formerna för gemenskap har renodlats alltför mycket med Tönnies begreppspar och särskilt med dess sammankoppling med Jürgen Habermas diskussion av privat respektive offentligt. Begreppet "*Gesellung*" skulle vara ett sätt att mer nyanserat beskriva de små inre sociala strukturerna och relationerna inom agrarsamhället. Samtidigt menar Wunder att för det offentliga livet, för det stora samhällets relationer, är begreppet "*Gesellschaft*", det som är mest adekvat och det även för den tidigmoderna perioden. Det handlar således för Wunder inte om att skapa nya dikotomier, men svårigheten med relationen till det etablerade begreppsparet finns där.² Det är dock sannolikt att de gamla dikotomiska begreppsparet segt lever vidare.

Ett annat exempel på förenklade dikotomiserande begrepp har godssystemen, "*Grundherrschaft*" och "*Gutsherrschaft*", också blivit. Den nyare forskningen kring storgodsmiljöerna såväl i öst som i väst belägger att blandformer varit vanliga och att driften på många storgods inom *Gutsherrschaft*ssystemet var organiserade genom så kallat "*Teilbetrieb*", dvs. byggde ekonomiskt till en stor

del på böndernas räntepliktiga "egna" brukningsenheter. Böndernas eget innehav av redskap och dragdjur har påtalats. Bönderna var att betrakta som "arrendatorer", de erlade räntor och ställde arbetskraft, egna redskap och dragdjur till godsens förfogande (Heitz 1959, Wunder 1995, Rudert 1995). Storgodsens jordbruksdrift på egna större domäner med livegen "slav"-arbetskraft var alltså inte så vanligt och utbrett, som tidigare forskning hävdade. Den stereotypa bilden av en landsbygd dominerad av storgods med livegna bönder, har genomsyrat många allmänt accepterade beskrivningar av förhållandena öster om floden Elbe. Det som generaliserande brukar kallas för "den andra livegenskapen" har visat sig ha haft många varierande former i Östeuropa, när den studeras på regional och lokal nivå. Historikern Christoph Schmidt påtalar olika grader av "livegenskap" även i Preussen. De varierade från att enkla kontraktsförhållanden reglerade böndernas arbetsskyldigheter till olika former av begränsad bindning till jorden, och till bl.a. obetingad jordbundenhet så länge godsherrn önskade. Den djupaste formen av livegenskap var den där bönderna betraktades som ursprungligen livegna, och där de var personligen överlämnade åt godsherrn, som dennes privata egendom. Det sistnämnda var vanligt framförallt i Ostpreussen (Schmidt 1997, s. 131). Till en sammanfattande typologi sammanför Schmidt några olika faktorer som var och en för sig, men också sammantagna ger en bild av "livegenskapens" reella genomförande. De olika variablerna är: böndernas möjlighet att klaga; böndernas besittningsrättigheter; dagsverksskyldighetens storlek; förekomst av handel med livegna; godsherrens straff- och rättskompetens över de underlydande (Schmidt 1997, s. 133–144).

Genom den fortgående diskussionen luckras alltså den stora skillnaden mellan förhållandena i öst respektive väst om floden Elbe upp. Därmed ifrågasätts de stora generalise-

rande synteser och tolkningsramar som bl.a. Imanuel Wallerstein, Fernand Braudel, Robert Brenner och Perry Andersson arbetat med när de beskrivit Östeuropas efterblivenhet och nedsjunkande i feodala förhållanden under tidigmodern tid. Det är angeläget att kontinuerligt kritiskt diskutera och ompröva de kanske *alltför väl etablerade* teorierna, och många bäckar små... Kvalitativt nya sätt att analysera även de stora tendenserna kan så småningom etableras.

Hård och mjuk upplysningstradition

De övergripande teorierna om modernisering och modernitet behöver alltså både omprövas och ifrågasättas. Ett förnyande och intressant grepp har Sven-Eric Liedman tagit på *moderniteten* från idéhistoriska utgångspunkter (Liedman 1997). Han skiljer på olika delar i ett helt modernt upplyst koncept. Den ena delen kan kallas den "hårda upplysningen", och med den avses alla de förändringar som har med teknik, naturvetenskap och produktion att göra. Den andra delen av moderniteten har med människosyn, ideologier, medborgerliga rättigheter, folkupplysning osv. att göra. Den kan betecknas som en "mjuk upplysning". De förstnämnda, den hårda upplysningen har sällan ifrågasatts, åtminstone inte i ett längre tidsperspektiv. Efter att ett första motstånd var brutet, betvivlades inte ångkraftens eller spinmaskinernas förträfflighet. Utvecklingen sedd ur ett längre tidsperspektiv kan sägas ha bejakat dessa förändringar. Den mjuka upplysningen, den som har med normer, värderingar och människosyn att göra, har varit omdiskuterad och förhandlingsbar, och dess genomslag över tid har inte varit lika tydligt. Är det bra att analysera moderniteten på ett sådant här sätt? Troligen finns det tillkortakommanden också i denna renodling. Normer och värderingar kan visa sig ligga sammanflätade just i sättet att arbeta, i anammandet eller förkastandet av t.ex. agrartechniska nyheter. Låt oss därför lyfta

fram hur moderna och traditionella värderingar uttrycks i ett konkret exempel som en samtida betraktare närmade sig och beskrev på följande sätt:

Emot middagen upptäckte jag det gamla slottet Svaneholm – hvilken känsla väcktes icke i mitt bröst. Då jag framrullade genom denna trakt som av en ädel människas hand fått en ny skapelse! /.../ För några och 20 år sedan uppgjorde han en plan, att befria sina många bönder, som gjorde Herregårdsdagsverken och vore fattiga åkerbrukare med knapp utkomst, ifrån hela denne tienstskyldighet, och göra dem till sjelfständiga menniskor. Hvilken strid på alla sidor mot dumhet och fördommar! I flera år var han sysselsatt med gränsors och rågångars utstakande mellan sina och grannarnas ägor, samt fastigheternas indelning, hvarefter han skred til sjelfva huvudsaken, som ej var av ringa betydighet (Arndt 1808).

Det är poeten, historikern och politikern Ernst Moritz Arndt från Rügen som nedtecknat sina intryck efter sin resa genom Sverige år 1804.³ Exemplet är alltså Rutger Mackleans gods Svaneholm och de agrarreformer han påbörjade i Skurups socken i Skåne på 1780-talet. Det är ett bra exempel att ta upp till diskussion dels för att de agrara reformerna var omfattande och kan ses som ett helt koncept, ett "modernt" upplyst fysiokratiskt experiment, dels är exemplet givande för att hans sätt att genomdriva reformerna har värderats på olika sätt. Var han modern och upplyst i alla avseenden, t.ex. i synen på sina underlydande bönder? Var han kanske både modern och traditionell? För att föra diskussionen vidare kommer huvudinnehållet i Mackleans reformer och diskussionen kring dessa att rekapituleras.

År 1782 ärver Rutger Macklean Svaneholm och han kommer att äga godset intill sin död 1816. Under denna period genomför han omfattande agrara reformer, bl.a. det välkända enskiftet som innebar en omläggning av odlingsarealerna. Det gamla systemet med tegsplittring i tre större odlingsvångar lades ner. Byarna splittrades och gårdarna flyttades

Landskapsbild från den drygt två kilometer långa landsvägen mellan Svaneholm och Brodda.

Foto: Jenny Nordström.

ut till sina omkringliggande "egna" åkrar. Frälsebönderna på de egna gårdarna befriades från dagsverken och skulle bli självständiga arrendatorer. Macklean experimenterade med nya grödor, odlingsföljder och ny agrartechnik. Han skrev också en *Lärobok i Landbruket för Skurups socken*, som dock inte alls blev känd förrän efter hans död.⁴ Han lät bygga två skolor, en i Skurups by 1793 och en i Sandåkra by 1795 (Mårtensson 1997, s. 17–24). Macklean kunde genomföra sina radikala reformer bl.a. för att hans ägor var koncentrerade till Skurups socken, där han var den ende jordägaren. Inga andra jordägare kunde alltså motsätta sig hans reformer i socknen. Han var också patronus i Skurups socken och kunde därigenom initiera och stödja skolverksamheten.

Vilket var hans syfte med reformerna? Vilka politiska och filosofiska ideal hade Macklean? Ett grundläggande syfte med de agrara reformerna var att skapa ett rationellt och vinstgivande jordbruk, både för arrendatorerna och för godsets egna jordbruksdrift. Det hör också till den allmänna bilden av Rutger Macklean att han var inspirerad av liberala, frisinniga och fysiokratiska idéer. Hans lärobok började med några fysiokra-

tiskt inspirerade fraser: "Jorden är den Kjälla, hwarutur både enskildt och allmänt Wälstånd härflyter." Det är intressant att påtala att fysiokraterna inte bara engagerade sig för hur modernäringarna skulle utvecklas, utan också för att skapa förutsättningar för framstegen. En viktig förutsättning för utveckling var att höja folkets bildningsnivå. De menade att för att utveckla jordbruket, och därmed samhället, med mer avancerad agrartechnik, att överge naturhushållning till förmån för penningtransaktioner, att skapa nya "moderna" sociala förhållanden, fordrades fria och ansvarstagande människor. För att kunna ta dessa utvecklande steg måste gemene man kunna läsa, skriva och räkna. Den fysiokratiska projektet innehöll alltså pedagogiska aspekter som beskrevs i termer av "alluppväckande" och "allupplysande" och sågs t.ex. av pedagogen Pestalozzi som en "hjälp till självhjälp" (Mårtensson 1997, s. 22).

Den upplysta Macklean

De nya frihetsidealerna och de upplysta idéer som diskuterades på kontinenten var inte obekanta för Macklean. Hans bibliotek omfattar ca 700 böcker och består till stor del av engelsk och tysk lantbrukslitteratur, men ock-

så av fransk filosofisk och politisk litteratur. Voltaire, Rousseau, Robespierre, Beaumarchais, Adam Smith och flera andra upplysta tänkare finns representerade i hans boksamling. En av rariteterna i det Mackleanska biblioteket är protokoll från den franska revolutionen, från den 14 juli 1789 till året för Napoleons maktövertagande, 1799 (Nyström 1942, Mårtensson 1997, Germundsson 1999).

Ernst Moritz Arndt omtalade Mackleans oupphörliga bemödanden att bilda sina bönder och deras barn. Hans förhoppningar att de kommande generationerna skulle bli förståndiga, omtänksamma och duktiga människor var stora. Arndt beskrev syftet med skolorna på följande sätt:

Denna inrättning hvilken han ofta besöker, utgör hans käraste föremål. Der meddelas dem de första begreppen hvad som tillhör en människa och medborgare, af hushållning och landtskötsel; korrt sagt – man skal der bilda goda och nyttiga människor; den upplyste mannen vill icke, att allmogen skall hållas i mörker och okunnighet, och tänker således icke lika med mången annan Herre som påstår att en bonde för all del icke bör upplysas. Detta torde dock vara nödvändigt, så vida bonden skall tåligt draga en husbondes tyranniska ok (Arndt 1808).

Syftet med flera av Mackleans reformer beskrivs i en heroisk ton av den samtida Arndt men också i mycket positiva ordalag i den nutida lokala historieskrivningen om de agrara reformerna (Mårtensson 1997). Men hur uppfattades hans reformer av bönderna? Kan man tala om moderna och/eller traditionella bönders reaktioner på reformerna? Vilka möjligheter hade bönderna att vara nyskapande eller bevarande? För att få svar på frågorna kan vi börja med att se på hur förändringarna togs emot av bönderna. Uppenbarligen var det så att Macklean till en början hade stora problem med att få brukare till sina nya arrendegårdar. När han 1785 lät enskifta Svaneholms ägor innebar det också att antalet gårdar ökades, från 49 till 75, antalet torp

steg också från 27 till 42. Ett tjugotal bönder övergav Svaneholm, vilket innebar att Macklean måste rekrytera inte mindre än 46 nya arrendatorer till gårdarna och 15 nya torpare (Svensson 1967, s. 16). Varifrån skulle dessa rekryteras? Det var ett stort problem. Bönderna verkade skeptiska inför det nya systemet och var inte beredda att ta den ekonomiska risk, med de nya penningavgifterna, som de nya arrendena innebar. För att överhuvudtaget kunna förverkliga omläggningen fick Macklean ansöka om nedsättning av kronoskatterna. Hans ansökan beviljades eftersom hans experiment ansågs både lovvärt och efterföljansvärt även för andra ”possesionater i Skåne”. De första tio åren brukades flera av de nya arrendegårdarna som hälftenbruk eller i godsets egen regi (Svensson 1957, s. 16). Kontrakten för de nya arrendegårdarna var också stränga med föreskrifter om odling av nya grödor, t.ex. klöver och växelbruk.

Det var inte bara det ekonomiska risktagandet som bönderna var skeptiska inför. Bönderna var också tveksamma inför förändringar i djurskötseln. Vanan att släppa djuren på bete på fälten efter skörden skulle brytas. Likaså skulle djuren i möjligaste mån hållas inne i stallbyggnader under nätterna. Det var nyheter för bönderna. Dessa förändringar, liksom de nya odlingsmetoderna med växelbruk i bestämd ordning, stadgades också i kontrakten. Om de inte genomfördes riskerade arrendatorn att förlora kontraktet, som inte förnyades, och därmed förlorade bonden brukningsrätten till gården. Reformerna föll emellertid ekonomiskt mycket väl ut för Svaneholmogodset. Den årliga vinsten var ca tre gånger så stor år 1798 i jämförelse med år 1783. Godsets vinster kom från spannmålsodlingen, stallningen av oxar, skogen och trädgården, samt från böndernas arrendeavgifter. Arrendegårdarnas ekonomiska utveckling blev också med tiden positiv för arrendatorerna (*Atlas över Skåne*, s. 76 f).

Värderingarna om Rutger Macklean som

upplysningsman går isär. Ekonom-historikern Inge Svensson menar att det bestående resultatet av Mackleans reformer var enskiftet och avskaffandet av hoveriet. Men han var ca 50 år före sin tid, och de andra storgodsen i Skåne var inte villiga att anamma arrendatorssystemet. Historikern Sture Waller betonar Mackleans egenintresse och stora profitintresse. Waller understryker också hur tvingande det rationella och okänsliga skiftet med sitt rätlinjiga ruttmönster genomfördes, och hur hårt reformerna i övrigt genomdrevs (Waller 1953). Macklean syftade till att bokstavligen ändra terrängen så att den passade hans karta.

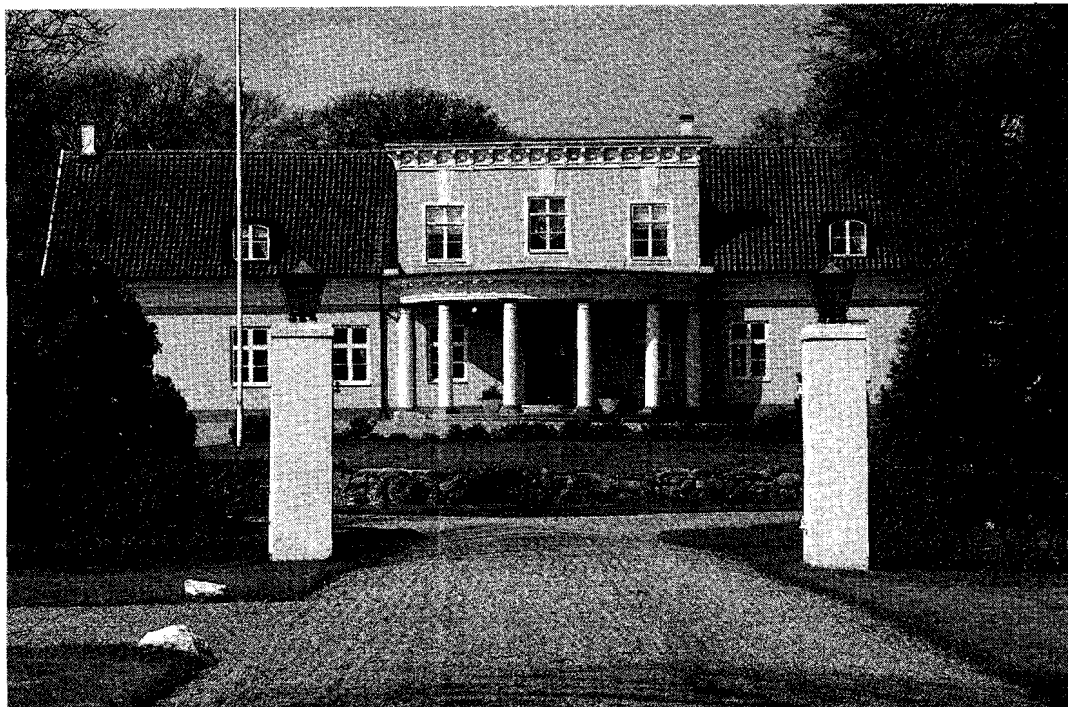
Rutger Macklean var en föregångsman och hans agrara reformer kan beskrivas i termer av "hård upplysning". De nydanande reformerna var tydliga. Han var en "modern" man i både tankar, tal och handlingar. När det gäller de sociala och patriarkala aspekterna på reformerna är bilden av Macklean inte lika entydig. I termer av "mjuk" upplysning framstår han som mer omtvistad. Svaneholm innehade patronatsrättigheterna för Skurups socken, vilket medförde att Macklean fungerade i en traditionell roll i egenskap av patronus för socknens invånare, med det ansvar och förmyndarskap över folket som det innebar. Hans politiska engagemang och grundande av skolor talar för ett starkt intresse också åt det "mjuka" hållet, med radikala medborgartankar, "allupplysning" osv. Macklean hade uppenbarligen tillgång till flera perspektiv. Arndt skriver att Macklean själv undervisade sina bönder, "med lätta föreskrifter huru de skulle hushålla och arbeta, men behandlade deras fördomar och gamla vanor med mildhet och faderlig skonsamhet" (Arndt 1808). Den mjuka upplysningen handlar om överväganden, förhandling och omprövande av sociala relationer, och verkar i sig vara mer "traditionsbunden". Normer och synsätt förändras inte snabbt. Det Liedmanska sättet att se på upplysningen ger utrymme för komplexa tolk-

ningar, utan att moderniseringen och upplysningen förkastas som koncept.

Problematisera traditionen

Men vilka perspektiv hade bönderna tillgång till? Det vet vi faktiskt alldeles för lite om. När det gäller böndernas föreställningar är vi ofta hänvisade till schabloner om böndernas begränsade synfält, den lantliga traditionalismen och bondekonservatism. Det är alltså angeläget att problematisera klichéer som "lantlig traditionalitet" och "traditionsbunden". Flera olika erfarenhetsbaserade traditioner har existerat i agrarsamhället. Det har förmodligen funnits konkurrerande traditionsföreställningar beroende bl.a. på skilda maktstrukturer och sociala förhållanden. Agrarsamhället var inget endimensionellt, homogent och konfliktfritt samhälle. När de upplysta agrarreformatörerna mötte böndernas traditioner och praktiker kan förändringsprocessen ha utvecklats på olika sätt. En tolkningsram som betonar en konfrontation mellan traditioner och nya upplysta idéer har fortfarande relevans. Konfrontationen bestod kanske i ett segt och mer eller mindre passivt motstånd. Bondebefolkningens praktiker under olika yttre förhållanden och villkor blir då intressanta. Det var förmodligen stor skillnad i hur man förhöll sig till utskiftning och agrara reformer, bl.a. beroende på delaktighet i beslut och genomförande. Byarnas utplånande under de agrara omläggningarna i Skåne, och inte bara på Svaneholm, har oftast skildrats som katastrofala för bönderna. Bönderna röstade med fötterna och lämnade helt enkelt godset eller socknen. Djupare studier av deras rättsuppfattning och eventuella motstånd mot förändringarna saknas dock.⁵

Studier av de upplysta agrarreformatörernas föreställningsvärldar, bl.a. deras syn på bönderna och deras förhållande till "modernisering och traditioner" skulle också vara intressanta och kunna belysa problematiken. Här finns goda möjligheter till jämförande

Brodda är idag stuteri. Rutgers bror Gustaf Macklean innehade denna mindre sätesgård som uppfördes på 1700-talet i klassicistisk stil. En mindre herrgårdstyp som står på gränsen mellan den moderniserade bondgården och slottet enligt Schwerin (1935, s. 60). Gustaf Macklean lär ha hållit en av konspirationsmännen från mordet på Gustav III gömd på Brodda. Huruvida Rutgers var involverad är okänt (Mårtensson 1997, s. 20).

Foto: Jenny Nordström.

givande studier av agrarreformatorer verk-samma i de södra regionerna av Östersjöom-rådet. Några av de mest tongivande och för oss välkända var A.P. Bernstorff, C.D. Revent-low och J.H. von Thünen. I den tyska forsk-ningen nämns också inflytelserika godsägare som Frau von Friedland, J.F. Mayer, F.C. Medicus osv. (Zimmermann 1995, s. 219–238, Kaak 1995, s. 115). Rutgers Macklean var alltså endast en i kretsen av flera storgods-ägare som intresserade sig för agrara innova-tioner och sociala reformer vid den här tiden.

Min föreställning om modernisering och traditionalitet är att båda företeelserna – en tendens att modernisera och att samtidigt slå vakt om erfarenheter, traditioner, har existerat parallellt – och de har använts på olika sätt i olika sammanhang. Ofta både målmedvetet

och rationellt, men också som självklarheter som inte uttrycks medvetet, som en naturlig del av kulturen. Dessa är svårare att synliggö-ra, men kan utläsas ur direkta vardagliga handlingar. Bönder har bl.a. fortsatt att nyttja utmarker och skogstillgångar så som det varit brukligt. Detta trots att godsherren utfärdat förbud om nyttjande, t.ex. då nya skogsplan-teringar behövt skydd (Sundberg 2000, s. 226–259). Det har visat sig att det fanns motstånd och tröghet när det gällde att nyttja resurser på nya sätt, odla nya grödor, dik-ningsprojekt, utfordra och sköta djuren på andra sätt än de brukliga. För bondehushållen hade riskminimering företrädde framför en oviss övergång till det nya och osäkra. Nymo-digheterna anpassades till beprövad erfaren-het och på så vis var traditionella synsätt och

agrara framsteg inte något som var oförenligt. Förändringsprocesserna utgick både från bestämda maktstrukturer och från böndernas erfarenheter, och innehöll därmed viktig kunskap som vunnits, ackumulerats och nedärvts genom generationerna i traditionen (Zimmermann 1995, s. 219–238).

Till sist vill jag klargöra att mitt synsätt inte skiljer sig från Liljewalls på annat sätt än att jag starkare vill betona de socialt skilda förhållandena i olika regioner och lokalsamhällen. Det "förbondeligande" som Liljewall omnämner ser troligen mycket olika ut i olika regioner och sociala sammanhang. Kreativitet bygger på kunskap och erfarenhet till skillnad från påhitt och hugskott. Det är en sådan "sann" kreativitet som både Liljewall och Wunder visar prov på när de ifrågasätter de samhällsvetenskapliga systemtänkarna, och vrider och vänder på etablerade begrepp, till förmån för "nya" humanistiska betraktelsesätt.

Kerstin Sundberg, docent
Historiska institutionen, Lund

Ett internationellt symposium kommer att arrangeras vid Lunds universitet på temat modernitet och tradition. Symposiet "*Modernisation and Traditionalism in Manorial and Local Societies*" äger rum i Gamla Biskopshuset, den 16–17 november 2001. Arrangör: forskningsprojektet "**Människor – Makt – Modernitet.** Skånska godsmiljöer från högmedeltid till nutid". För information om symposiet kontakta: Docent Kerstin Sundberg
Historiska institutionen
Box 2074
220 02 Lund
tel 046-222 79 61
e-post: kerstin.sundberg@hist.lu.se

Noter

- 1 Bauman påtalar det moderna samhällets grundläggande sätt att verka genom "adiaforisering", en slags frikoppling av det moraliska ansvaret. "Det var den moderna civilisationens rationella värld som gjorde Förintelsen möjlig." Bauman 1989, s. 37.
- 2 Anteckningar från konferensen "Arbeit und Gesellschaft. Zur Aneignung und Vermittlung sozialer Erfahrungen in ländlichen Gesellschaften der Frühen Neuzeit" 31/8 –3/9 1999. Universitetet i Potsdam.
- 3 Ernst Moritz Arndt var född 1769 på Rügen, som då var en del av svenska Pommern. Han polemiserade mot livegenskapen bl.a. i ett av sina verk, *Versuch einer Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und Rügen*. Arndt beundrade Sverige och vistades här vid flera tillfällen i början av 1800-talet. Under åren 1806–1809 var han här som landsflyktig. Boken *Reise durch Schweden im Jahr 1804* översattes till svenska år 1808. Ett utdrag från resan till Svaneholm har presenterats av Nils L. Svensson och publicerats i *Svaneholm Årsskrift* 1993.
- 4 Den gavs ut i tryck 1844 och har nytryckts 1985.
- 5 Det finns en omfattande forskning om skiftena, men den har inte fokuserat på problematiken "traditioner" och synsätt hos bönderna på det sätt som Liljewall gör i diskussionen av skiftena i byn Herrstad.

Litteratur

- Arndt, Ernst Moritz 1803: *Versuch einer Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und Rügen*. Berlin.
- Arndt, Ernst Moritz 1808: *Resa genom Sverige år 1804*. Karlstad.
- Atlas över Skåne*. 1999. Uppsala.
- Bauman, Zygmunt 1989/1994: *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg.
- Germundsson, Tomas 1999: "Mackleans bokhylla". I: Kerstin Cederlund et al. (red.): *Geografi i Lund*. Lund.
- Jarrick, Arne 1992: *Mot det moderna förnuftet. Johan Hjerpe och andra småborgare i upplysningstidens Stockholm*. Stockholm.
- Kaak, Heinrich 1995: "Vermittelte, selbsttätige und maternale Herrschaft. Formen gutsherrlicher Durchsetzung. Behauptung und Gestaltung in Quilitz-Friedland (Lebus/Oberbarnim) im 18. Jahrhundert". I:

- Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaften.* Peters, Jan (Hg.) Göttingen.
- Liedman, Sven-Eric 1997: *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria.* Stockholm.
- Liljewall, Britt 2000: "Tradition som moderniserande kraft. Alternativa mönster för historisk förändring." *Rig* 3.
- Mårtensson, Erik 1997: "Rutger Macklean – Om den stora jordrevolutionen och den nya skolan." *Svaneholm Årsskrift 1997.*
- Nyström, Per 1942: "En dag på Svaneholm". *Ord och bild.*
- Rudert, Thomas 1995: *Gutsherrschaft und Agrarstruktur. Der ländliche Bereich Mecklenburgs am Beginn des 18. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main.
- Schmidt, Christoph 1997: *Leibeigenschaft im Ostseeraum. Versuch einer Typologie.* Köln, Weimar, Wien.
- Schwerin, H.H. von, 1935: *Skånska herrgårdar under svensk tid.* Stockholm.
- Sundberg, Kerstin 2000: "'De hafver denna lilla furuskog så oförsvarligt utöda...' Om nyttjande av skogens resurser i agrarsamhället". I: Ingar Kaldal et al. (red.) *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder.* Lund.
- Svensson Inge 1957: "Rutger Maclean som lanthushållare". I: *Från Fugger till Kreuger.* Ekonomisk-historiska föreningen i Lund.
- Svensson, Nils 1993: "Från ett besök på Svaneholm 1804". *Svaneholm Årsskrift 1993.*
- Waller, Sture 1953: "Rutger Macklean och 1809–1810 års riksdag". I: *Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen XXXIX.* Lund.
- Wunder, Heide 1995: "Das Selbstverständliche denken. Ein Vorschlag zur vergleichenden Analyse ländlicher Gesellschaften in der frühen Neuzeit, ausgehend vom „Modell ostelbische Gutsherrschaft". I: Peters, Jan (Hg.) *Gutsherrschaft als soziales Modell.* Historische Zeitschrift. München.
- Zimmermann, Clemens 1995: "Bäuerliches Traditionalismus und agrarischer Fortschritt in der frühen Neuzeit". I: Peters, Jan (Hg.) *Gutsherrschaft als soziales Modell.* Historische Zeitschrift. München.

SUMMARY

Creative traditions

Modernisation and traditions are discussed in this essay. From a theoretical point of view the possibilities to change our main macro-conceptions of the modernisation-process, using dichotomies such as feudal/capitalistic, individual/collective, etc. are critically discussed. It can be concluded that manifold and complex analysis should be favoured. An inquiry of the concept of traditionalism is necessary. Traditionalism is not in a simple way the other side of the coin. Today in the agrarian research concerning modernity and traditionalism these aspects of the processes are seen as intertwined.

In the beginning of the nineteenth century there were many agrarian reformers working for implementing new agrarian technology and new social relationships. Rutger Macklean's reforms on the estate Svaneholm are used as an illustrative example. The different innovations were not implemented without taking notice of patterns of traditionalism. It is stressed that questions concerning traditionalism should be raised. What does traditions mean for the processes of change in different social contexts? What does it mean to be traditional respectively modern?